

Милица Топаловић*

Институт за политичке студије, Београд

Љиљана Коларски**

Институт за политичке студије, Београд

КАДА ДОМ ПОСТАНЕ БОЛИШТЕ – ФЕМИЦИД И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ***

Сажетак

Фемицид се, као најекстремнији облик родно заснованог насиља, у последњим годинама у Републици Србији издваја као посебан друштвени и безбедносни проблем. Статистички подаци говоре у прилог томе да је у десетогодишњем периоду више од три стотине жена убијено од стране чланова домаћинства супротног пола, од чека је преко стотину употребом ватреног оружја. Иако Стратегија националне безбедности Републике Србије не препознаје конкретно феномен фемицида као изазов, ризик или претњу националној безбедности, интерпретативним приступом се оваква тврдња може релативизовати из најмање два разлога. Први проистиче из значаја који је у Стратегији намењен људској безбедности, тј. очувању и здравствене безбедности група и појединаца, где се фемицид и те како може уврстити. Други проистиче из значаја социјалне политике за националну безбедност где се посебна пажња посвећује повећању наталитета, демографској структури и заштити породице,

* Контакт: milica.topalovic@ips.ac.rs.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6088-9388>

** Контакт: ljiljana.kolarski@ips.ac.rs. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1370-5387>

*** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

која, у контексту фемицида, постаје место бојишта, а не уточиште. Семиотичком анализом садржаја стратешких докумената, уз употребу квантитативних података о фемициду у Србији, рад тежи да превазиђе сагледавање фемицида као безбедносног проблема, односно да од стране мушкараца усмерену тежњу да се повреди, уништи или казни жена, представи као ризик националној безбедности. Посебан део рада биће посвећен позитивној корелацији између доступности ватреног оружја и стопе фемицида у Републици Србији, као и упоредној анализи статистике и искустава других држава које бележе неславни тренд повећања броја фемицида.

Кључне речи: фемицид, национална безбедност, безбедносни изазови ризици и претње, породично-партнерски односи, ватрено оружје, родно засновано насиље

УВОД

Последњих деценија родно засновано насиље глобално је заступљено и све чешће у литератури и јавности представљено као безбедносни проблем. Поред трагичног исхода оваквог континуираног насиља, нарочито је опасан разарајући утицај на жртве, породице и друштво у целини, уколико до смрти/убиства не дође. Република Србија у овом погледу није изузетак, и бележи неславну статистику по броју убијених жена, док се број оних које су свакодневно изложене насиљу не може прецизно евидентирати. Разлози су многобројни, али се најчешће свode на страх, срам, економску нестабилност и неизвесност жена, као и недовољно ефикасне институционалне механизме за решавање, санкционисање овог вида насиља или адекватну подршку жртвама. Иако се родно засновано насиље манифестује на различите начине и не мора нужно бити укључити употребу физичке силе над женама, постоји специфична и нарочито алармантна димензија овог феномена која заслужује посебну пажњу – употреба ватреног оружја. Ватрено оружје, као средство моћи и контроле, често се користи као продужетак насиља које жене трпе, пружајући насилницима средство да изврше крајње и непромишљене поступке. Насиље над женама, познато као фемицид, симболизује трагичну стварност многих жена које су постале жртве злочина унутар сопствених домова, места која би требало да буду уточишта од опасности.

Родно засновано насиље није само продукт индивидуалних избора и акција већ је често резултат дубоко укорених патријархалних структура које дају моћ и привилегије мушкарцима на штету жена. У контексту Србије, традиционални погледи на родне улоге и патријархална структура могу погодновати оваквим облицима насиља, поготово када се комбинују са приступом ватреном оружју. Томе потврђује и чињеница да је у недавном истраживању спроведеном у Србији, 27,6% процената испитаника сагласно са тврдњом да је „[...] жена, по природи, створена за другачију судбину од мушкарца”, док 22,6 % испитаника није имало дефинисан став о овој теми (Топаловић и Берић 2023, 59). Такође, на делу је и „култура ћутања” и стигме повезане са родно заснованим насиљем. Жртве се често осећају посрамљено и уплашено да говоре о насиљу које трпе, бојећи се осуде друштва али и даљег насиља. Када се ватрено оружје укључи у ову динамику, ризик за жртве постаје још већи. Управо комбинација „културе ћутања” и лаког приступа оружју чине домаће окружење потенцијално опасним „бојиштем” за многе жене.

Да би до суочавања са овим безбедносним проблемом дошло, потребно је разумети терминологију, али и проблем анализирати системом „од општег ка специфичном”. Постоје многе перспективе сагледавања овог проблема, почевши од психолошког, идеолошког, социјалног, али стиче се утисак да тамо одакле би требало почети анализу га најчешће нема. Захваљујући трагичним статистикама о броју жртава овог вида насиља у Републици Србији, проблем фемцида надилази синтагму безбедносног проблема. Иако као безбедносни изазов, ризик или претња, феномен фемцида није препознат у највишим безбедносним документима Републике Србије, ауторке сматрају да је индиректно присутан. Иако на страни аргумента да је потребно и експлицитно га уврстити раме уз раме са осталим безбедносним изазовима, ризицима и претњама националне безбедности, фемцид се може интерпретативном методом „наслутити” и у Стратегији националне безбедности Републике Србије. Овим радом настојимо да анализирамо феномен фемцида у контексту људске безбедности, нарочито здравствене безбедности група и појединаца, као и значаја социјалне политике на националну безбедност у циљу очувања наталитета, демографске слике и заштите основне јединице здравог друштва – породице.

Након уводног разматрања и теоријског одређења фемцида, у раду ће бити представљен значај одређивања самог термина у

оквиру сектора безбедности, конкретно националне безбедности Републике Србије, као и промишљање да ли би потенцијално фемицид представљао изазов, ризик или претњу. Трећи део рада доводи у корелацију начин, односно средства којим до фемицида долази. Циљ је објаснити како и у којој мери доступност ватреног оружја, а у контексту строже контроле наоружања, утиче на стопу фемицида, узимајући у обзир да домови често постају места насиља уместо сигурних уточишта. На послетку, ауторке се осврћу на упоредну праксу и искуства других држава, као и начине на које се са мање или више успеха санкционише фемицид, након чега износе закључна разматрања.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ФЕМИЦИДА

Насиље над женама представља глобални феномен и један од учесталих начина кршења људских права. Родно засновано насиље одликује родни карактер повезан са распрострањеним родним стереотипима и цикличном динамиком насиља али и најразличитије стратегије које партнер користи како би успоставио доминацију над партнерком (Konstantinović Vilić et al. 2019). Узимајући у обзир чињеницу да су превасходно жене жртве родно заснованог насиља, потврђује се премиса да је основна детерминанта овог типа насиља родни идентитет и системска родна дискриминација. Поред тога, однос насилник-жртва праћен је одсуством моћи и способности жртве да се одбрани.

Друштвени контекст у којем се насилно понашање и агресија толеришу, нормализују и не санкционишу или неадекватно санкционишу, односе се на такозвану „културу насиља.” Ова култура обухвата скуп норми, вредности и образаца понашања који подстичу или омогућавају употребу насиља као средства решавања конфликта или као начин изражавања моћи над другим појединцима или групама (Galtung 1996, 56). „Култура насиља” присутна је у различитим друштвима и контекстима те може допринети широком спектру проблема, укључујући и партнерско насиље, насиље у породици и сличне облике агресивног понашања. Пре него што се у наставку рада детаљније анализира фемицид важно је поменути најважније карактеристике културе насиља које представљају подстицајне факторе за настанак, али и континуитет фемицида: пре свега се истиче нормализација односа чиме се насиље прихвата

као један уобичајен начин понашања што доводи у опасност да људи могу постати равнодушни, апатични и мање осетљиви на његове последице. Уско повезани са наведеном карактеристиком су стереотипи и предрасуде, недостатак образовања и социјални притисак који заједно нормализују и оправдавају насиље. Присуство насиља у некој социјалној групи користи се чак и као начин за потврду друштвеног статуса и моћи. На крају, али не мање важно, су економске и друштвене неједнакости које могу створити стрес и напетост. Наведене карактеристике свакако нису једине чије присуство може подстаћи настанак феминицида али су оне које се најчешће појављују у многим друштвима, укључујући и домаће.

Постојање „културе насиља”, чије је постојање приметно у српском друштву значајно доприноси креирању феминицидног окружења односно феминицида. Феминицид се односи на економско, социополитичко, културно и институционално окружење у којем се генерише насиље према женама и које се манифестује кроз феминицид (Pavićević et al. 2017). Феминицид представља шири друштвени контекст окарактерисан управо постојањем културе насиља, родне дискриминације, неадекватног рада институција који заједно стварају повољне околности за насиље над особама женског рода које је неретко праћено недовољно ригорозним казнама. У намери да укаже на важност интегралног приступа и бројност фактора који могу допринети настанку феминицида, ауторка Лагард (*Lagarde*) је увела политичку компоненту у појам феминицид чиме је креирала појам феминицид (Batrićević 2016, 435). Неопходно је напоменути да се феминицид, у ужем значењу, односи управо на државну реакцију у случају феминицида (Batrićević 2016, 435), што се свакако односи и на безбедносне структуре. Након представљања поменуте теоријске основе, дефинисање овог феномена се временом додатно употпунило, али ни то није допринело јединственој дефиницији око које постоји консензус.

Широко прихваћена дефиниција Дијане Расел (*Diana Russell*), којој се приписују заслуге дефинисања феминицида, првобитно је представљена приликом сведочења о случајевима убистава жена 1976. године у Бриселу, за време саслушања на Међународном трибуналу за злочине над женама (Batrićević 2016, 434). Расел је приликом дефинисања настојала да пружи крајње поједностављену дефиницију феминицида дефинишући га као убиство жена јер су жене (Radford and Russell 1992, 5). Чињеница да и даље не постоји

сагласност око јединствене дефиниције фемцида отежава његово подробније анализирање, евидентирање а, надасве, санкционисање.

Рад ће користити најопширнију и најједноставнију одредницу фемцида – најекстремнији облик родно заснованог насиља које карактерише убиство особа женског пола/рода. Актери који се баве феноменом фемцида, попут организација цивилног друштва, другачије виде проблем фемцида и сходно томе другачије га дефинишу у односу на правну регулативу Републике Србије. Уколико се томе придода и феминистичко гледиште фемцида, уочавамо колико је изазовно дефинисати фемцид на свеобухватан начин. Аутономно тело Европске уније Европски институт за родну равноправност (*European Institute for Gender Equality* [EIGE]), које се бави бројним аспектима родне равноправности, указује на различите приступе приликом дефинисања фемцида: феминистички приступ се супротставља патријархалној доминацији и истовремено посвећује истраживању убиства жена; социолошки приступ се фокусира на испитивање карактеристика специфичних за убијање жена која их чине феноменом; криминолошки приступ који фемцид сврстава у јединствени облик убиства; приступ са становишта људских права проширује значење фемцида од смртоносног до екстремног облика насиља над женама; деколонијални приступ испитује случајеве фемцида у контексту колонијалне доминације укључујући „злочине из части” (Corradi et al. 2016 cited in European Institute for Gender Equality). Међутим, у контексту предмета овог истраживања, теоријско дефинисање је секундарног значаја, имајући у виду статистику и безбедносну компоненту проблема. Остаје недоречено и недовољно истражено, како приступити фемциду из угла студија безбедности?

ДА ЛИ ФЕМИЦИД НАДИЛАЗИ КОНЦЕПТ БЕЗБЕДНОСНОГ ПРОБЛЕМА?

Познавање граматике безбедности, најбитнији је корак ка теоријском, али и практичном разумевању потреба субјекта безбедности. Истовремено то је почетна ставка успостављања мера безбедности, односно заштите референтног објекта од опасности. Фемцид, као што је већ представљено, одликује директна употреба насиља на релацији мушкарац-жена, са трагичним исходом. Као такав концепт, свакако представља безбедносни проблем, пре свега

у контексту људске безбедности. Међутим, у ери конзумеризма, интернета и кликбејта (*clickbait*), фемцид се у јавности и медијима неретко и истовремено представља као изазов, ризик или претња, без подробнијег објашњења сваког појединачног појма. Безбедносни изазови, ризици и претње нису синоними, те се као такви не могу користити симултано, нарочито не за категорије које званично нису подведене ни под једну поменућу категорију.

Фемцид није изазов националној безбедности. Ако се пође од тога да је изазов ситуација „која нешто или неког ставља на пробу”, те да “ова ситуација може имати негативан или позитиван исход” (Ejdus 2017, 31), коришћењем логичке симплификације, убиство жене или било код живог бића не може за последицу имати никакав позитиван исход. Међутим, фемцид може представљати ризик. Ризик са собом најчешће доноси негативне исходе, више или мање је вероватан и субјекта безбедности наводи да се за њега спрема, да управља његовим последицама, али га најчешће не може предвидети (31). Истина, родно засновано насиље се не може предвидети, нити се са бројем убијених жена може калкулисати. Оно што отежава баратање фемцидом као ризиком је да се он не може потпуно предупредити јер би то представљало системски ангажман и спрегу не само оружаних снага, војске и полиције, већ и система социјалне заштите и психолошке подршке свакој заједници која се налази у ризику. Најзад, хипотеза да фемцид може представљати претњу националној безбедности је престрого постављена. Ако се пође од претпоставке да је претња, за разлику од изазова и ризика, изричита намера да се нешто уништи или казни (Baldwin 1971) (у овој случају убије), онда је неопходно целу једну групу, у овом случају мушкарце, означити као опасност. Оваква постава у реалности је сулуда и сувишна, зато ауторке закључују да је потенцијално најадекватније фемцид дефинисати као ризик националној безбедности.

Према сектору, фемцид би требало сврстати у социјеталну безбедност. Социјетална безбедност, као теоријски плод Бери Бузана (*Beri Buzan* 1991) и касније копенхашке школе, прва је направила отклон од државоцентризма и у центар безбедности ставила друштво и идентитет (колективни). Тек 2008. године објављивањем научног рада Вејвера (*Waever* 2008), и род се сврстава у протосектор у оквиру социјеталне безбедности (587), и не само род већ и класа, племе и „свако обележје које одређену групу разликује од осталих”

(Ejdus 2017, 169) или неке друге групе са којом има суживот. Према пореклу опасности, фемцид би требало сврстати у унутрашње ризике; према извору опасности фемцид је узрокован људским фактором; према носиоцу су то актери, а не процеси који стварају безбедносни ризик. Међутим, није довољно јасно да ли је фемцид по тренду стари или нови ризик. Ако се почне од чињенице да је родно мотивисано насиље постојало много пре него је установљен термин фемцида, али због неразвијених административних потенцијала да их забележи, као и недовољне обавештености и заташкавања, делује да је фемцид тренд новијег датума. За потребе овог рада, фемцид ће се третирати као стари безбедносни ризик. Ако се крене од претпоставке да је мушка физиономија углавном снажнија од женске, онда се овај ризик може окарактерисати као асиметрични.

Додатна питања су да ли и колико родно усмерено насиље заиста може представљати претњу националној безбедности и да ли актуелна Стратегија националне безбедности усвојена из 2019. године индиректно препознаје фемцид као појам који се тиче националне безбедности. Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*) у латентним материјалним способностима државе, поред војних, сврстава и бројност становништва (2009, 89), што свакако јесте један од генералних проблема на овим просторима, додатно погоршаних фемцидом. Подаци говоре да су жртве углавном жене које су и даље у репродуктивној фази, неретко се ради и о јако младим девојкама још увек неоствареним у улогама жене и мајке. Само до средине новембра 2023. године, у Србији је извршено 27 фемцида (Nedeljnik 2023), а за последњих десетак година, просечан број фемцида годишње је око 30. Ако се крене од податка да је стопа фертилитета у Србији за 2022. годину по жени износила 1.63 детета (Републички завод за статистику [РЗС] 2023), то значи да за десет година је то 489 потенцијалних новорођених. Претпоставка је да, уколико би толики број становника био угрожен или елиминисан од стране спољашњег непријатеља, вероватно би превазилазио безбедносни проблем. Депопулација јесте један од проблема који долази из социјеталног сектора и угрожава националну безбедност. Актуелна Стратегија и те како придаје значај „повећању наталитета, побољшању демографске структуре и заштити породице”, као и унапређењу бриге о „појединцу, његовој личној безбедности, а тиме и укупној безбедности државе” (Министарство одбране Републике Србије [МОРС] 2019, 27). Дакле, проблем фемцида не

би требало посматрати ван оквира сектора безбедности, конкретно националне безбедности.

Посебно је од значаја тренд у студијама безбедности да се референтни објекат спусти на појединца. Сведоци смо да, упркос очекивањима, питање националне безбедности у традиционалном смислу – очување територијалног интегритета, није превазиђено, односно није превазиђена потреба за „истицањем националног суверенитета, нације и јединства, ван оног коме се тежи – супранационалног” (Stanković i Topalović 2023, 124). Спуштање нивоа анализе, односно заштите на појединца, треба да употпуни такво традиционално схватање, не да га поништи. На пољу међународне заштите појединца, према Барселонском извештају „људска безбедност представља индивидуалну слободу од основних несигурности” (The Barcelona Report n.d., 4), што је комплементарно са националним схватањем овог појма. Актуелна стратегија налази место и за аспект људске безбедности и наводи да: „посебан значај посвећује стварању услова за унапређење људске безбедности, која наглашава заштиту економске, еколошке, здравствене, политичке и сваке друге безбедности појединца и заједнице” (МОРС 2019, 16). У наставку, Стратегија помиње и побољшање положаја жена, али само у контексту једнаких услова који се тичу јавне, али не и приватне сфере. Посебан отпор у академској и другој јавности, долази баш из традиционалне поставке и разлика између приватне и јавне сфере, где држава, нарочито њене оружане снаге не би требало да залазе у приватну сферу појединца. Међутим, приватна сфера постаје место бојишта, када се у насиљу над женама употребљује оружје, најчешће ватрено.

ФЕМИЦИД И УПОТРЕБА ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА

У анализи средстава која се користе у родно заснованом насиљу примећује се разноврсност која може, најопштије, да се сведе на употребу екстремитета, хладног оружја и ватреног оружја. Овде је неопходно поменути да је подела коју ауторке наводе начелна, те да иста не искључује употребу других средстава, самостално или у комбинацији са наведеним.

Екстремитети попут горњих и доњих удова често се користе као средство за извршење насиља. Ово укључује ударце шакама, ногама или другим деловима тела, као и гушење или сличне технике

које резултирају повредама жртве. Коришћење физичке снаге може бити облик контроле и доминације над жртвом, те може резултирати различитим ступњевима озбиљности повреда, од лакших модрица до тежих фрактура или унутрашњих повреда. С друге стране, хладно оружје, попут ножева, вила или лопата, такође је учестало. Ова врста оружја може повећати озбиљност повреда које жртва претрпи, а такође може имати симболично значење које појачава осећај контроле и моћи над жртвом. Иако употреба поменутих средстава завређује детаљну анализу у овом раду ће фокус бити на употреби ватреног оружја које представља посебно опасно и смртоносно средство у родно заснованом насиљу.

Разлози за поседовање (ватреног) оружја могу бити разнолики и често су дубоко укорениени у социокултурном контексту поједине заједнице или регије. Тежња појединаца за осећајем сигурности, контролом и моћи представља централни мотив за поседовање оружја, посебно у регијама које су прошле кроз период насиља или политичке нестабилности. Ово се често рефлектује кроз перцепцију оружја као средства заштите од потенцијалних претњи, било да су оне стварне или перцепиране. У окружењима где постоји недостатак поверења у институције или где је присутан висок ниво криминалитета, појединци могу тежити ка индивидуалној заштити путем оружја. Такође, оружје може бити симбол моћи и ауторитета како на индивидуалном, тако и на колективном нивоу.

У регијама као што је Балкан, где су оружје и војни конфликти део историјског наслеђа, „култура поседовања оружја” постаје интегрални део локалног идентитета и традиције. Процењује се да су оружани сукоби на простору бивше Југославије допринели повећању насиља према женама, јер су омогућили да се током и након оружаних сукоба велика количина оружја нађе у поседу цивила (Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju [OEBS] 2019). Неславно наслеђе поседовања ватреног оружја одржава се и данас. Србија је на првом месту у Европи, уз Црну Гору, а пета у свету по броју оружја које је у власништву цивила (39.10 оружја на 100 становника) (World Population Review 2024). Податак да 570.000 власника легално поседује 800.000 оружја указује на важност правне регулације и потребу ка стриктнијим условима поседовања оружја као и контролу њиховог поштовања (Sekulić 2024.). Аутономни женски центар је 2022. године спровео истраживање о поседовању ватреног оружја у Србији и дошао до забрињавајућих података да

је 40% оружја у нелегалном власништву док је чак за 60% ватреног оружја непознато да ли је у легалном или нелегалном власништву (Lacmanović 2022, 5).

Актуелни Закон о оружју и муницији одређује услове за поседовање оружја међу којима се налази одредба да физичко лице мора добити лекарско уверење о здравственој способности за држање и ношење оружја сваких пет година (Закон о огуђју и муницији 2022, чл. 12). С обзиром на то да су потенцијалне промене у психофизичком здрављу током петогодишњег периода више него могуће, ова одредба поставља реалну потребу за редовном провером здравствене способности како би се очувала безбедност у држању и ношењу оружја. Након масовне пучњаве у Основној школи Владислав Рибникар 3. маја 2023. године у Београду и 4. маја у околини Младеновца, Влада Републике Србије је усвојила читав низ мера (Видети Министарство унутрашњих послова [МУП] 2023), чиме је драстично смањен број илегалних и/или неадекватно одржаваних различитих врста оружја. Једна од најважнијих мера је закључак да се обезбеди мораторијум на издавање дозвола за држање и ношење ватреног оружја на две године (Закључак Владе 05 број 56-3807/2023). Упркос новим мерама, примећује се да родна димензија оружаног насиља није препозната (у погледу тога да су учиниоци чешће мушкарци; да последице овог насиља неједнако погађају мушкарце и жене итд), а родна перспектива није у довољној мери интегрисана у политике и законодавство којим се регулише поседовање ватреног оружја (Lacmanović 2022, 6).

Истраживања о корелацији поседовања ватреног оружја и фемицида релативно су новијег датума и везују се за америчке ауторе Мајкла Сигела (*Michael Siegel*) и Емили Ротман (*Emily Rothman*) који у својој студији¹ из 2016. године први испитују однос између

¹ Ово је прва студија која испитује однос између поседовања ватреног оружја и укупних стопа убиства у свих 50 држава током 33-годишњег периода од 1981. до 2013. године, уз контролу старости, пола, раса/етничке припадности, региона, урбанизације, сиромаштва, незапослености, прихода, образовања, неједнакости прихода, стопе развода, употребе алкохола, стопе ненасилног криминала, стопе злочина из мржње, стопе самоубиства и стопе затварања. Проценат варијансе у стопи убиства објашњен поседовањем ватреног оружја је знатно већи за жене (41%) у поређењу са мушкарцима (1,5%). То значи да се стопа убиства жена које нису странци у држави може добро предвидети једноставно коришћењем распрострањености поседовања ватреног оружја у тој држави. У контролисаним анализама, откривено је да се за сваких 10 процентних поена повећања државног

поседовања оружја и стопе убистава жена из оружја, закључујући да, иако постоји више фактора који предвиђају стопе смрти од оружја у којима су мушкарци жртве, „преваленција самог поседовања ватреног оружја је довољна да прилично добро предвиђа стопу убистава жена” (Chedekel 2016). Овде је важно истаћи да “злоупотреба ватреног оружја није ограничена само на убистава већ се често користи као средство за застрашивање, претње, вршење психичког и сексуалног насиља, контролу и друге облике насиља, а поред смртног исхода, оставља и последице попут трајног инвалидитета услед рањавања и дубоке психолошке трауме” (Ласмановић 2021). Дакле, поседовање ватреног оружја отвара могућност претње оружјем, претње убиством и на крају, као најекстремнији вид употребе ватреног оружја, за вршење насиља над женама. Коришћење ватреног оружја у насиљу према женама представља велику опасност јер може довести до озбиљних повреда или чак смртног исхода. Будући да се насиље најчешће догађа у приватном простору, жртве имају ограничене могућности за избегавање напада.

У периоду од 2017. до 2020. године од укупног броја извршених фемицида, око једне петине су убистава извршена ватреним оружјем (United Nation Development Programme [UNDP] 2021). Иако чињеница да доступност ватреног оружја повећава могућност смртног исхода жена или наношење тешких повреда које трајно мењају живот (UNDP n.d.), не значи нужно да би се трагични исход избегао, у супротном. Поменуто истраживање Аутономног женског центра из 2022. године указује да је највећи број фемицида у Србији извршен ватреним оружјем (41,6%), затим ножем (33,3%) и другим средствима (8,3%) (Ласмановић 2022, 5). Додатно, истраживања у свету показују да је један од три фемицида почињен ватреним оружјем, да се ризик од фемицида повећава девет пута уколико се у домаћинству налази ватрено оружје, а уколико постоји и историјат вршења насиља од стране учиниоца према жртви ризик је 20 пута већи (Easby 2022, 1). Легислатива у Србији такође препознаје поседовање ватреног оружја као фактор ризика (41,7%) родно заснованог насиља, које је уз историјат вршења насиља (58,3%) и злоупотребу алкохола (41,7%) најчешћи фактор ризика (Закон о sprečavanju nasilja u porodici 2023, чл. 16; Ласмановић 2022, 6).

поседовања ватреног оружја у држави, стопа убистава жена везаних за ватрено оружје повећава за 10,2%, стопа убистава жена које нису странци расте за 7,8%, а укупна стопа убистава жена се повећава за 7,3% (Siegel and Rothman 2016).

С обзиром на чињеницу да је до маја месеца 2023. године, у Србији извршено чак 16 фемцида, од чега је пет ватреним оружјем (*Isključi nasilje n.d.*), а до новембра чак 27, остаје да се до краја године анализира адекватност мера контроле наоружања и измери да ли су оне биле ефикасне и у броју смањења жртава фемцида. Ауторке су скептичне по том питању, јер статистика може говорити сасвим опречне ствари. Током 2015. године број фемцида употребом ватреног оружја је био чак 45,71%, док је 2018. године износио 20% (*UNDP 2023, 11*). У међувремену није било никаквих примењених мера контроле наоружања, а проценат је варирао више него двоструко. Без обзира на то чиме су жене убијене, забрињавајући је податак да је за првих пет месеци 2023. године, убијено готово једнак број жена као за целу 2021. годину! Такође, не треба сметнути чињеницу да у партнерским односима, неретко су и мушкарци жртве – око 27% (*UNDP n.d.*). Дакле, потребно је феномен извршења убиства у партнерским и породичним односима, гледати као родно мотивисано насиље у којем жртве могу бити и мушкарци, али да се они чешће налазе у улози починиоца насиља а жене у улози жртве.

ПРЕПРЕКЕ И ПРЕПОРУКЕ У СУОЧАВАЊУ СА ФЕМИЦИДОМ

У контексту анализе фемцида, важно је истакнути да постоје значајни пропусти у постојећим изворима података на националном нивоу, што ограничава дубље разумевање овог феномена и омета ефикасно планирање и имплементацију одговарајућих мера превенције и интервенције. Историјски гледано, не постоји конзистентна и јединствена база података о фемцидима коју воде државне институције, нити се спроводи систематски мониторинг овог облика насиља. Уместо тога, доступни подаци о броју фемцидних случајева обично се ослањају на информације које прикупљају организације цивилног друштва, а њихова доступност зависи од различитих извора, укључујући информације добијене од Министарства унутрашњих послова, медијских извештаја или директног обраћања жртава. Међутим, важно је нагласити да овакви извори података нису увек доступни или адекватно надгледани, што може довести до непотпуног или несигурног разумевања стварног обима фемцидних случајева.

Последње три године, Удружење грађанки ФемПлац (*FemPlatz*) је предводило иницијативу за усвајање *Femicide Watch*² у Србији, у циљу фасилитације праћења и анализе инцидената фемицида (*United Nations Serbia 2023, 1*). Ова иницијатива представља значајан корак у супротстављању овом облику насиља, обзиром на неопходност систематског праћења и документовања ових случајева ради ефикасне реакције и предупредивања. У скорије време, активности ове иницијативе обухватиле су слање писма посланицима и клубовима, као и надлежним министарствима и владиним институцијама, са циљем добијања подршке за спровођење иницијативе, која за сада, изостаје. Фемицид, као појам који означава убиства жена због њиховог пола, захтева специфичан правни третман ради адекватног суочавања са овим друштвеним проблемом.

Увођење термина „фемицид” као засебног кривичног дела у национално законодавство представља суштински корак у адресирању озбиљности и специфичности овог облика насиља. Актуелно третирање фемицида као облика насиља у породици може недовољно рефлектовати дубље узроке и последице овог феномена, као и специфичне контексте у којима се јавља. Укључивањем фемицида као посебног кривичног дела омогућава се прецизнија идентификација, документација и процесуирање ових случајева, што може допринети повећању свести, спречавању ових злочина и пружању правде жртвама и њиховим породицама. Важно је нагласити да недостатак строжих казни за насиље у породици оставља могућност за поновно почињење ових злочина, чиме се перпетуира циклус насиља и жртава. Увођење фемицида као кривичног дела са адекватним казнама може деловати као снажна превентивна мера, обесхрабрујући потенцијалне починиоце и шаљући јасну поруку друштву о неприхватљивости оваквих поступака.

ФЕМИЦИД И ИСКУСТВА ДРУГИХ ДРЖАВА

Фемицид, као облик екстремног насиља над женама, не познаје границе и представља алармантан феномен који се јавља у

² Иницијатива Уједињених нација под називом *Femicide Watch* има за циљ да се фокусира на превенцију фемицида путем прикупљања упоредивих података о стопама фемицида на националном, регионалном и глобалном нивоу. Подаци о случајевима фемицида анализирају се од стране националних мултидисциплинарних тела.

различитим друштвеним контекстима и културама широм света. На светском нивоу, у 2020. години забележено је 81 хиљада жена и девојчица које су жртве фемцида (Whittington, Haines-Delmont, and Bjørngaard 2023, 2). Канада, чија популација броји 38,25 милиона становника, од 1961. до 2019. године забележила је 10.495 фемцида, што је око 184 фемцида у просеку годишње (Bahrens 2019). Иако је постојала иницијатива да се, након 2018. године, када се у просеку сваког другог дана десило барем једно родно засновано убиство жене, федерална и регионалне владе нису усвојиле, нити прихватиле да дефинишу фемцид као претњу националној безбедности (Bahrens 2019). Забрињавајући тренд раста стопе фемцида је приметан и у Сједињеним Америчким Државама где је две трећине убистава интимних партнера почињено пиштољем, а чак 80% жртава ватреног оружја су жене (Everytown Research and Policy 2023). То значи да је у просеку, сваког месеца убијено око 70 жена од стране њихових интимних партнера (Everytown Research and Policy 2023). За разлику од Централне и Јужне Америке, где је приметан пад стопе фемцида у периоду од 2017. до 2022. године, за 10% односно 8%, Сједињене Америчке Државе су забележиле повећање стопе фемцида за чак 29% (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC] and UNWomen 2022, 3). Ова статистика јасно показује озбиљност проблема насиља у партнерским односима и фемцида у америчком друштву.

Различите стопе фемцида на европском континенту одражавају варијације у динамици овог феномена током периода од 2010. до 2022. године. Према UNODOC и UNWomen извештају из 2022. године, примећено је смањење стопе фемцида у Северној Европи за 26% и у Јужној Европи за 20% (UNODOC and UNWomen 2022, 11). Насупрот томе, Западна Европа бележи минимална побољшања, уз значајне флукуације из године у годину. Процене трендова у Источној Европи су отежане недостатком доступних података, међутим, доступни подаци указују на умерени пад, са 1,1 жртвом на 100.000 жена у 2014. години на 0,9 жртава на 100.000 жена у 2022. години (2022, 11). Ова стопа и даље остаје виша у поређењу са другим европским регијама, што поставља изазове у разумевању и сузбијању овог облика насиља.

Као и у случају Србије, у многим европским земљама, невладине организације или женске организације цивилног друштва, најчешће феминистичке, су главни или једини актери у прикупљању

података о фемцидима. Чешка, Данска и Црна Гора представљају примере земаља у којима је овај сценарио присутан, док најмање 18 европских земаља сада има неки облик мониторинга фемцида (Women Against Violence Europe [WAVE] 2023, 70). Међутим, у многим државама, ови системи нису интегрисани у званичне инструменте или механизме за превенцију насиља над женама. Током 2022. године, владе Малте и Републике Кипар су увеле фемцидну терминологију у своје законодавство, што представља значајну промену у правном оквиру. Овај пример истиче важност формалног признавања фемцида као посебног кривичног дела или категорије, што би требало да олакша ефикасно поступање у борби против овог облика насиља и пружање адекватне заштите жртвама (Women Against Violence Europe [WAVE] 2023, 69).

Истанбулска конвенција, односно Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (*The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*), је међународни правни инструмент који има за циљ сузбијање свих облика насиља над женама, укључујући и насиље у породици, те промовисање родне равноправности. Конвенција је усвојена 2011. године у Истанбулу и ступила је на снагу 2014. године (Istanbulska konvencija 2011). Она представља први правно обавезујући инструмент на међународном нивоу који се бави питањем насиља над женама и насиља у породици. Истанбулска конвенција дефинише широк спектар облика насиља над женама, укључујући физичко, сексуално, емоционално и економско насиље, те поставља стандарде за превенцију, заштиту жртава и кажњавање починилаца. Такође промовише сарадњу држава потписница у овој области како би се ефикасније супротставиле насиљу над женама и насиљу у породици. Иако фемцид није изричито наведен у тексту Истанбулске конвенције, њен опсег и сврхе недвосмислено указују да се фемцид мора озбиљно схватити. Поред тога, указује да фемцид није проблем искључиво националног карактера, односно питање националне безбедности, већ да је неопходно сагледати га и са вишег, наднационалног нивоа.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Све дефиниције фемцида које се међусобно разликују у зависности од перспективе из које се приступа анализи проблема, имају најмањи заједнички садржалац – родно засновано насиље над женама, са смртним исходом. Статистика из 2023. године, наводи на размишљање да фемцид надилази концепт безбедносног проблема, како се најчешће представља у јавности, и да би га требало анализирати у оквиру изазова, ризика и претњи националној безбедности. Актуелна Стратегија националне безбедности директно не препознаје фемцид и самим тим га не сврстава ни у једну од наведених категорија, међутим интерпетацијским приступом се може установити супротно. Фемцид не би требало посматрати и анализирати ван оквира људске безбедности, односно очувања живота и здравља појединца, као и социјалне безбедности, са посебним нагласком на демографску структуру и природни прираштај којима Стратегија придаје велики значај. Дакле, постоји велики простор за разматрање недвосмисленог укључивања фемцида у будуће анализе безбедносног окружења Републике Србије. Препорука ауторки је да, у случају понављања или повећања броја жртви у наредним годинама, би фемцид требало посматрати као ризик националној безбедности.

Веза између феномена фемцида и поседовања ватреног оружја постала је истакнута тема у јавном дискурсу, посебно у контексту борбе против насиља над женама. Фемцид, дефинисан као убиство жене због њеног пола, може произаћи из различитих фактора, но истраживања су показала да присуство ватреног оружја у домаћинству може повећати ризик од фаталног насиља. Нажалост, примери у којима је ватрено оружје коришћено у фемцидима нису ретки. Чест је случај да оружје буде доступно починиоцима који су често партнери или бивши партнери жртава. Примена стратегија контроле оружја може имати кључну улогу у смањењу ризика од фемцида. То може укључивати строже законе о поседовању оружја, бољу контролу приступа оружју, као и едукацију јавности о сигурном складиштењу и употреби оружја. Без обзира на географску локацију, фемцид оставља дубок и дуготрајан утицај на друштво, наносећи штету не само жртвама и њиховим породицама, већ и ширем друштвеном ткиву. Поред наведеног, неопходно је унапредити системе прикупљања података и мониторинга у оквиру државних

институција ради осигуравања адекватног и комплетног разумевања овог проблема и пружања ефикасних мера превенције и интервенције.

Важно је препознати глобалну природу овог проблема и деловати на свим нивоима како би се спречили и сузбили случајеви фемицида, те осигурало безбедније и праведније окружење за све жене. Борба против фемицида захтева свеобухватан приступ који укључује законодавне мере, едукацију, подршку жртвама, промоцију родне равноправности и промену културних норми које подстичу насиље над женама. Глобална солидарност и сарадња такође су кључне у решавању овог проблема, с обзиром на то да се фемицид дешава у свим деловима света и захтева координиране напоре у превазилажењу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- A Human Security Doctrine for Europe: The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities. n.d. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/solana/040915capbar.pdf
- Advokatska kancelarija Sekulić. 2024. „Zakon o oružju i municiji: vodič za legalno posедovanje i upotrebu oružja.” *Advokatska kancelarija Sekulić*. Poslednji pristup 03. mart 2024. <https://advokatsekulic.com/blog/zakon-o-oruzju-i-municiji-vodic-za-legalno-posedovanje-i-upotrebu-oruzja/>.
- Bahrens, Matthew. 2018. “Canada ignores national security threat posed by violence against women.” *Rabble.ca*. 30 January 2018. <https://rabble.ca/columnists/canada-ignores-national-security-threat-posed-femicide/>.
- Baldwin, David. 1971. “Thinking About Threats.” *The Journal of Conflict Resolution* 15 (1): 71–78.
- Batrićević, A. 2016. „Krivičnopravna reakcija na femicid.” *Temida – časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu*, 19 (3-4): 431–451.
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Chedekel, Lisa. 2016. “Link Between Gun Ownership Rates and Murders of Women.” *School of Public Health*. Last accessed March 2 2024. <https://www.bu.edu/sph/news/articles/2016/link-between-gun-ownership-rates-and-murders-of-women/>.

- Easby, Nadine. 2022. A Closer Look at Domestic Violence and Firearms Legislation in Five Countries, International Action Network on Small Arms (IANSA) and United Against Gun Violence.
- Ejdus, Filip. 2017. *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.
- European Institute for Gender Equality. 2021. *Gender-based violence: Defining and Identifying Femicide: a Literature review*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.
- Everytown Research and Policy. 2023. "Guns and Violence Against Women. America's Uniquely Lethal Intimate Partner Violence Problem." Last accessed March 5, 2024. <https://everytownresearch.org/report/guns-and-violence-against-women-americas-uniquely-lethal-intimate-partner-violence-problem/#the-unequal-burden-of-firearm-related-intimate-partner-violence>.
- Fregoso, R. L. and Bejarano, C. (eds.) 2010. *Terrorizing Women: Femicide in the Americas*. Durham: Duke University Press.
- Galtung, J. 1996. *Peace By Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Kostantinović Vilić, S., Petrušić, N., i Beker, K. 2019. *Društveni i institucionalni odgovori na femicide u Srbiji I*. Pančevo: Udruženje građanki FemPlatz.
- Lacmanović, Vedrana. 2021. *Analiza slučajeva femicida vatrenim oružjem (jun 2017-jun 2020)*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Lacmanović, Vedrana. 2022. „Femicid ubistva žena u Srbiji.” Beograd: Autonomni ženski centar. https://www.womenngo.org.rs/images/femicid/FEMICID_Polugodi%C5%A1nji_Kvantitativno_-_narrativni_godi%C5%A1nji_izve%C5%A1taj_2022._godina.pdf.
- Министарство одбране Републике Србије [МОПР]. 2019. Стратегија националне безбедности Републике Србије.
- Miršajmer, Džon. 2009. *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Udruženje za studije SAD.
- Nedeljnik. 2023. „27. femicid u Srbiji.” *Nedeljnik*, 13. novembar 2023. <https://www.nedeljnik.rs/27-femicid-u-srbiji/>.
- Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju [OEBS]. 2019. "Anketa o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS: Dobrobit i bezbednost žena." *OEBS*. Pristupljeno 3. marta 2024. https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf.

- Pavićević, O., Glomazić, H., i Ilijić, Lj. 2017. „Femicid kao deo structure nasilja.” *Temida – časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu*, 19 (3-4): 453–476.
- Radford, J. and Russell, D. E. H. (eds.) 1992. *Femicide: The Politics of Women Killing*. New York: Twayne Publishers.
- Републички завод за статистику [РЗС]. 2023. “Статистички годишњак 2023.” Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20232056.pdf>.
- Savet Evrope. 2011. “Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasiljanad ženama i nasilja u porodici.” *Savet Evrope*. Poslednji pristup 7. mart 2024. <https://rm.coe.int/1680462540>.
- Siegel, Michael, and Emily Rothman. 2016. “Firearm Ownership and the Murder of Women in the United States: Evidence That the State-Level Firearm Ownership Rate Is Associated with the Nonstranger Femicide Rate.” *Violence and Gender* 3 (1): 20–26. doi: <https://doi.org/10.1089/vio.2015.0047>.
- Stanković, Đurđica, i Milica Topalović. 2023. „Značaj kulture pamćenja za izgradnju kolektivnog identiteta i ontološke bezbednosti: studije slučaja Japana i Kosova.” *Politička misao* 60 (3): 123–145. doi: 10.20901/pm.60.3.05.
- Топаловић, Милица и Јован Берић. 2023. “Рудолф Арчибалд Рајс о српском друштву: Да ли смо сачували себе?” У *Арчибалд Рајс: живот, реч и наслеђе*, прир. Душан Радужко и Андријана Лазаревић, 53–76. doi: 10.18485/ips_rajs_zrn.2023.ch3.
- United Nations Development Programme. [UNDP]. 2020. “Analysis of cases of femicide committed with firearms.” *UNDP* <https://www.undp.org/serbia/publications/analysis-cases-femicide-committed-firearms-june-2017-june-2020>.
- United Nations Development Programme [UNDP]. 2023. “Karakteristike i prevencija slučajeva femicida-suicida počinjenih vatrenim oružjem u intimnom partnerskom odnosu.” *UNDP*. <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/karakteristike-i-prevencija-slucajeva-femicida-suicida-pocinjenih-vatrenim-oruzjem-u-intimnom-partnerskom-odnosu>.
- United Nations Development Programme. [UNDP]. n.d. “Nasilje u porodici u zloupotreba vatrenog oružja.” *UNDP*. <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/nasilje-u-porodici-i-zloupotreba-vatrenog-oruzja>.
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], and UNWomen. 2022. “Gender-Related Killings of Women and Girls (Femicide/

- Femicide).” *United Nations Office on Drugs and Crime, and UNWomen*. Last access March 8, 2024. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-11/gender-related-killings-of-women-and-girls-femicide-feminicide-global-estimates-2022-en.pdf>.
- United Nations Serbia. 2023. “18th Issue of Gender Brief for Serbia.” *United Nations Serbia*. Last accessed March 6, 2024. <https://serbia.un.org/en/249593-18th-issue-gender-brief-serbia>.
- Waever, Ole. 2008. “The Changing Agenda of Societal Security.” In *Globalization and Environmental Challenges, Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Gunter Brauch, Hans et al. (eds.), 581–593. Heidelberg: Springer.
- Whittingtona, Richard, Alina Haines-Delmonte, and Johan Håkon Bjørngaard. 2023. “Femicide trends at the start of the 21st. century: Prevalence, riskfactors and national public health actions.” *Global Public Health* 18 (1): 1–13. doi: 0.1080/17441692.2023.2225576.
- Women Against Violence Europe [WAVE]. 2023. “WAVE Country Report 2023. The status and value of women’s specialist services in preventing and tackling gender-based violence against women.” *Women Against Violence Europe*. Last accessed March 7, 2024. <https://wave-network.org/wave-country-report-2023/>.
- World Population Review. 2024. “Gun Ownership By Country 2024.” Last access March 5 2024. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/gun-ownership-by-country>.
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/2016 i 10/2023 - dr. zakon.
- Zakon o oružju i municiji, “Sužbeni glasnik Republike Srbije”, br. 20/2015, 10/2019, 20/2020 i 14/2022.
- Zaključak Vlade 05 broj 56-3807/2023, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/2023 i 93/2023.
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/2016 i 10/2023 - dr. zakon.

Milica Topalović

Institute for Political Studies, Belgrade

Ljiljana Kolarski

Institute for Political Studies, Belgrade

WHEN THE HOME BECOME A BATTLEFIELD - FEMICIDE AND THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

Femicide, as the most extreme form of gender-based violence, has been highlighted as a special social and security problem in the Republic of Serbia in recent years. Statistical data support the fact that over a ten-year period, more than three hundred women were killed by members of households of the opposite sex, of which over a hundred were killed by the use of firearms. Although the National Security Strategy of the Republic of Serbia does not specifically recognize the phenomenon of femicide as a challenge, risk, or threat to national security, an interpretive approach can relativize this claim for at least two reasons. The first stems from the importance that the Strategy places on human security, i.e. preservation and health security of groups and individuals, where and how femicide can be included. The second stems from the importance of social policy for national security, where special attention is paid to increasing the birth rate, demographic structure, and protection of the family, which, in the context of femicide, becomes a battlefield, not a refuge. Through a semiotic analysis of the content of strategic documents, with the use of quantitative data on femicide in Serbia, the paper aims to overcome the perception of femicide as a security problem, that is, to present men's directed desire to injure, destroy or punish women as a threat to national security. A special part of the paper will be devoted to the positive correlation between the availability of firearms and the rate of femicide in the Republic of Serbia, as well as a comparative analysis of statistics and experiences of other countries that record an infamous trend of increasing the number of femicides.

Keywords: femicide, national security, security challenges, risks and threats, family-partner relations, firearms, gender-based violence